

Siin ja praegu

Evelyn Mürsepp

15. – 25. IV tegutses MoKSi kunsti ja sotsiaalpraktika keskuses prantsuse *performance*-trupp Ici-Même (Siin ja Praegu). Grupi Eesti kümme päeva kuu sisse mahtus Tartu südalinnas antud üheksa linnahelikontserti (*les concerts de sons de ville*), millest kujunes avalikku ruumi hõlmav teos. Linnaheli kontsertide tuuril peatub grupp teadlikult mittepealinnades Tartus, Kuldigas, Kaunases.

Tartusse jõudis grupp viieliikmelisena, grupi suurus varieerub olenevalt parasjagu käimas projektist kolmest kuni kolmekümne hingeni. Sinna kuuluvad mitmesuguse taustaga loojad: arhitektid, tantsijad, meediakunstnikud, sotsioloogid, politoloogid. Grupp asutati 1993. aastal ja sellest ajast peale on kasvatud nii liikmete arvu kui loomingu küpsuse poolest. Alustasid nad sõna otseses mõttes tänavalt. Kuna oma ruumid puudusid, siis tuli hakata loomingut tegema linnatänavail. Nii hakkas Ici-Même Grenoble'i linnaruumis viima läbi aktsioone. Nad seadsid end kodulinnas sisse kui üks suur nomaadiperekond: telgiti ja elati kommuunielu, tehti lõputuid jalutuskäike, jälgiti nähtamatuid ja nähtavaid piire, seati üles vestlusagentuure (*conversation agence*), otsiti kontakte inimestega tänavalt. Sellele kõigele järgnes kogetu kollektiivne arutamine, teoretiseerimine. Kõik see pani aluse Ici-Même'i edaspidistele projektidele. Grupi tegevuse keskmeks sai teadlikult avalik linnaruum.

Avalik ruum

Avalikus ruumis formeerub kollektiivne tahe, mis on oluline ühiskonna tuleviku seisukohalt. Avaliku ruumi kahanemine ohustab otseselt ühiskonna tervist. Sageli alustab Ici-Même oma tegevust üha anonüümsemaks muutuvast linnaruumis, turismisüdames, kaubanduskeskustes. Seda eelkõige sellepärast, et pöörata tähelepanu linnaruumi inimlikkusele ja ka selle võimatusele ehk ebainimlikkusele, sest linnad, inimeste loodud tehismaaailmad, olgu eelkõige inimestele, mitte rahale, autodele, suurkorporatsioonidele. Protest anonüümsete, disainitud kohtade vastu on üks Ici-Même'i tegevuse ajendeid. Kui esialgu harrastati üsna agressiivset protestivormi, siis nüüdseks on tasapisi omandatud strateegia, mille kohaselt ühiskonda ei üritata muuta karjudev plakatite ja lärmakate aktsioonidega, vaid hoopis pehmemalt, delikaatselt, linnakodanike kaudu. Samuti on grupi tähelepanu üha enam hakanud nihkuma väljaspoole turismikeskusi.

Manifetiš!

Manifestide tutvustamise õhtu "Manifest! Manifest! Manifest!" Tartu kunstimuuseumis 24. IV.

Manifesti on meil Eestis peetud marginaalseks, eestlase hingelaadile võõraks või lausa mania-kaalseks žanriks, "teadaolevalt kolmas eesti kunsti ajaloo" ja "eesti kunstielus haruldane ettevõtmine" on vaevalt kümne aasta tagused fraasid meie kunstikorüfeede suust.

Ja ometi võib (ja tuleb) rääkida eesti manifestiklassikast. Esmalt meenuvad muidugi nooreestlased ja iseseisvusdeklaratsioon. Kui mitte arvestada kunstühingu Pallas esimest põhikirja aastast 1918, võiks meie esimeseks tõeliseks kunstimanifestiks pidada Märt Laarmani kirjutist "Uuest kunstist".

Manifestil on lääne kultuuri oma väljaku-juunenud vorm, millega suhestub ka eesti manifest, vastates esmalt suisa leksikaalses definitsioonis manifestile omistatavale piduliku, avaliku deklaratsioon nõudele.

Piduliku poole pöördumisele sekundeerib teesipõhine ülesehitus. Punktiline raumiline jääb kõlama 1991. aastal loodud "Syliti lühikeses manifestis" ja 1988. aasta "Etnofu-

Aastasele nomaadilule kodulinnas Grenoble'is järgnesid reisid Prantsusmaal, siis kõikjal Euroopas, eesmärgiks endiselt kommunikatsiooni otsimine ja avaliku linnaruumi avastamine. Uuteks väljakutseteks kujunesid keelebarjäärid ja kultuurilised erinevused, nii tekkis vajadus otsida kõnekeeleväliseid kommunikatsioonivõimalusi. Arengu tulemusena jõutigi linnahelide kontserdi projektini, mis 19., 20., 21. ja 22. IV teostati ka Tartus.

Meeled

Enamiku teabest saame nägemise abil. Nägemise domineerimine kompenseerib, aga samas ka vähendab teiste meelte osatähtsust. Eesti oludes, kus visuaalne müra on valdavalt imporditud peaaegu, et olematule visuaalkultuuri pinnasele, on Ici-Même'i helidele, lõhnadele ja kompimisele keskendunud etendused kui viljastav kevadvihm tajuvormide teadvustamiseks. Kui lülitub välja üks meel, siis võtavad teised meeled selle (välisilmast info ammutamise) funktsioonid tasapisi üle. Järjest rohkem tunnetatakse lõhnu, helisid, valgusemängu. Kõik need uued tajukombinatsioonid vallandavad uusi sisemisi tajusid. "Linnahelides" osalenud fotograafiatudeng Taavi Piibemann arvas, et fotograafidele, peaks neil etendustel osalemine olema suisa kohustuslik.

Kes siis olid need, kes julgesid end usaldada võõraste kätte? Kui esimesel etendusel puudus publik, siis teisele õnnestus mul osalema meelitada paar noort sõpra ja grupi liikmetel üks kohalik prantsuse keelt kõnelev neiu. Ning oh imet, kolmandast kontserdist hakkas osalejate hulk lumepallina kasvama.

Linnahelide kontserdil sai vahetult osaleda korraga kümme inimest. Vaatajaid, kaudseid osalejaid ja kontserdi korraldajaid oli aga kümneid kordi rohkem. Sest kogu tegevus käis avalikus linnaruumis. Osalejate tuumik kogunes Tartu linnasüdames Y-galerii juurde. Osalejale anti lihtsad instruksioonid: lülitada välja mobiiltelefonid; kel prillid, neil paluti need eest võtta; kel kõrvarõngad, neil paluti need ära võtta. Samuti oli eelseisva jalutuskäigu kergendamiseks soovitatav jätta galeriisse maha kandekott. Seejärel paluti osalejail sulgeda silmad ja usaldada end grupi professionaalide hoolde. Ning tunni-poolteise avastusretk võis alata. Grupi viis liiget kandsid hoolt osalejate eest, talutades seotud silmadega osalejaid läbi Tartu linnasüdame põnevate kohtade. Nende kohtade kaardistamisega oli grupp tegelenud intensiivselt juba mõned päevad enne. Linnahelide kontsert viis kuulajad seansi kellaajast olenevalt linna mitmetesse aktiiv-

suspunktidesse. Igal jalutuskäigul oli alati üks pikem peatuspunkt, kus siis pimekuulajad pikidele istuma pandi, mõnusalt tekkidesse mahiti ja neile läbiviijate poolt heliturvalised klappid pähe pandi, mis linnahelid kaugendasid ja summutasid. Samal ajal said grupi liikmed vabad käed, et tegeleda helide tekitamise ja manipuleerimisega kord kaugemal karjudes, kord otse kuulajate kõrval sosistades, kord osalejaid kaasaskantavatest valjuhäälditest ja diktofonidest salvestatud helidega üle külvates. Äärmiselt mõistatuslik oli kogu tegevust linnaruumis pealtnähtavalt jälgida. Kontserdil osalejad jätsid kui ravialuste, uneskõndijate, transis olejate, teispoosuses viibijate, pimedate jne mulje. Pealtnähtajad olid linnatänavail jalutavad inimesed, lapsed, hängivad teismelised, kaubanduskeskuste töötajad. Turvamehed, kes kontserdi esimestel päevadel kummalsi inimesi ja teismelisi, ei pannud, hakkasid kontserdi kolmandal päeval juba märgatavaid ärevusemärke ilmutama ja närviliselt kuhugi helistama. Pealtnähtajate reaktsioonidki olid erinevad. Lapsevanemad ja pisipõnnid mänguväljakul (kus oli kontserdi sõmpunkt) jälgisid toimuvat uudishimuga, teismelised alguses mõnitasid ja üritasid toimuvasse sekkuda. Aktsioonis osalejad usaldasid end aga pimesilmi Ici-Même'i juhtide hoolde, mõtestati uut moodi linna geograafilist ruumi, avastati sotsiaalseid ruume, juba olemas ja äsja leitud tuttavate võrgustikke.

Manipulatsioon

Linnahelide kontserdil osaledes tekkis küsimus, kes keda juhib?, kas keegi üldse juhib, mida üldse saab juhtida, kas ma lasen ennast juhtida. Tegu oli nii nägijast juhi kui pimedast juhitava vastastikuse delikaatsuse, füüsilisel kontaktil põhineva vastastikuse juhtimisega. Manipulatsioon ongi praegu Ici-Même'i huviorbiidis, sest grupp tegeleb ka ühe teise, küll alles katsejärgu manipulatsiooniprojektiga. Projekt "Cinéma radioguidé" kujutab endast hoopis agressiivsemat ja ebaisikulisemat manipulatsiooni: osalejale (sageli kuni 80 inimest) jagatakse välja kaasaskantavad raadiod ja seejärel hakatakse neid avaliku raadiokanali kaudu juhtima. Tulemuseks on suur massiline linnaruumi dramatiseering, kus asjasse pühendamatu ei saa aru, mis toimub iseenesest ja milline tegevus on juhitud grupi jumalike hääle poolt. "Manipulatsioon" ja "instrumentalisatsioon" on liikmetele olulised märksõnad. Asutaja Corinne Pontier sõnul on Prantsusmaal (ja mitte ainult) levimas nõudlus ühiskonna ja selle probleemidega suhestuvate kunstiprojektide (*public art*) järele. Kahjuks üsna sageli teostavad kunstnikud oma projekte ühepoolset, kasutavad kohalike olusid ja elanikke oma loomingus ära, ise tegelikult neile inimestele/ühiskonnale midagi vastu andmata. Kas ühiskonna probleemidest rääkida üritav, agressiivne, protesteeriv kunst "valges kuubis" üldse kuidagi jõuab tagasi sinna, kust ta alguse sai?

EVELYN MÜRSEPP

turismi sobingus". See formaalne võte on manifestile nii ürgomane, et Kiwa ilukirjanduslik tekst "Gräfiitimüüri esmaesitlusele" kuulub juba puhtalt oma ülesehituse tõttu eesti manifestilukku.

Manifest on noor. Navitrolla ja Roosimölder olid Syliti aegu 22sed poisid, kambas veelgi noorem Sinijärv. Vanem ei olnud ju ka Gustav Suits oma krestomaatilist üleskutset luues... Kuid asi ei ole bioloogilises vanuses, just hoiakutes on manifesti taga nooreestlased, sest siin leiavad puutepunkti kaks vastandlikku joont: nihilism (olnu ja oleva suhtes) ja idealism (tuleva suhtes). Selline polaarsus on ilmselge tekstides "Uuest kunstist" ("kunst on saamas elu lõbustajast ja mitmekesistajast elu organiseerijaks") ja "Visarite manifest" (kunstnike kollektiivid organiseerivad ümber kogu keskkonna"). Häälemurdelisena mõjuvad "Tehnoloogilise ekspressionismi manifest" (Raoul Kurvits, Urmas Muru) ja "Eesti Kultuuri Front" (Karl Nagel).

Manifest kipub olema kontrakultuur. Sellele viitavad manifesteerijate nimedki: Visarid tähendab Simuna murrakus rahulolematuid, DeStudio oma eesliitiga eemaldab, eraldab, muudab ära, liigub allapoole, Non Grata kuu-

lutab end ise vastuvõetamatuks kuni programmilise kommunikatsiooni eitamiseni välja. Noor-Eesti vastandus 1905. aastal venestamisele, Tarapita 1921. aastal juba noorele Eesti Wabariigile, Tartu länguvajunud kunstielule käega lüües tekkisid Visarid, vastuseks Juske norimisele löi Kruusamäe oma hüperrealismi manifesti. Vastandumine katalüüsi eesmärgil läbib Sven Kivisildniku allkirjaga tekste ("Lüliti manifest", "Hüübinud vere manifest").

Manifest on sõjakas, loomuselt suisa militaarne ilming. Täas kõnelevad nimed: Infotankistid, Eesti Kultuuri Front, Tarapita. Või siis rivilaulud ise: Tarapita paatoslik "Löögem yhenkoon yhise vaenlase pihta! Relvaga, mida igayks paremini valitseb: kas sõna-piitsaga, sõna-ahinguga või sõna-tapperiga!" ning Non Grata irooniline "Eesti on alati valmis!".

Eelnevas sisaldub ühtlasi järgmine manifesti omane joon: manifesti kollektiivsus, kambavaimust kantis. On küll Kiwad, Kruusamäed, Kostabid ja Lapinid, kuid mitu korda rohkem on eesti manifestiloos etnofuturiste, infotankiste, nongrataid, nooreestlasi, siurulasi, visareid, ydilasi, puhast rõõmu ja hüübinud verd. Kamba löögijõud on suurem, ühine energia radiantsem. Manifesti vajatakse

teinekord ka selleks, et kogu käng teaks, kuidas mäng käib. Niisiis võib manifest toimida ka sissepoole ja korrastava algena. Manifesti normeeriva nõude ette tahtis Jüri Palm seada Para89 liikmeskonda, manifesti ei sündinud, küll aga hakati grupeeringu sees täpsemalt jälgima, kes ja mida eksponeerib.

Manifest on eesti kunstiajaloo terra incognita, milles on kindlasti omajagu eldoraadot ja võimalusi rikastumiseks. 24. IV Tartu kunstimuuseumi Viltuses majas aset leidnud kolmikilming "Manifest! Manifest! Manifest!" tõi üheks õhtuks välja eesti manifestide ühe retrospektiivi, esitles Matti Milluse masinrükis samizdat'i manifesti antoloogiat "Noor-Eesti 1905 – 2005" ja lõpetas õhtu Tartu üliõpilasteatri näitlejate *performance*'iga "Dada-Sein".

Kas tundmatu autor, kes oli 21. IV öösel fiboplokkidega müürinud kinni kunstimuuseumi sissepääsu, oli seda teinud ürituse "M! M! M!" parafraasina või iseseisva manifestina, pole teada, kuid teos oli sildistatud lusikaga, mille varrele hoolikalt graveeritud "REAL ART".

Liisa Kaljula
Indrek Grigor